

strækker sig derfor over et væld af forskningsmæssige tilgange, såsom ide- og filosofihistorie, litteraturhistorie, kunsthistorie, musikhistorie, religionshistorie, og flere af bidragene formår med held at kombinere flere tilgange i en samlet analyse af det valgte problemkompleks. Af indledningsafsnittet, forfattet af de to redaktører, fremgår det, at formålet er »at give et bredere perspektiv på middelalderen« samt »en forståelse af sider af middelalderens verdensbillede og tankegang, som er blevet stedmoderligt behandlet i megen hidtidig dansk middelalderforsknings fokus på begivenhedshistorie og materielle levn« (s. 13). At dette forehavende i høj grad lykkes, skyldes en kombination af ægte tværfaglighed og stram redigering: Det er et kalejdoskopisk vue vi får, og alligevel tabes det centrale tema – rejsen og rummet, sidstnævnte forstået som både helt konkret og mental topografi – aldrig af syne. At forfatterne i overvejende grad repræsenterer den »yngre« generation af middelalderforskere, er, som det fremgår af indledningen, et bevidst valg. Dermed giver antologien også et indblik i, hvor middelalderforskningen bevæger sig hen i disse år, selvom betegnelsen »yngre« for enkelte af bidragernes vedkommende nok bør tages med et gran salt. Det fremstår tydeligt, at der er gjort meget ud af formidlingen af stoffet – og det uden at kompleksiteten i argumentationen går tabt. Naturligvis er der forskel i kvaliteten af de enkelte bidrag, men artiklerne er generelt velkrevne og kan for langt de flestes vedkommende læses af et ikke-akademisk publikum.

Efter denne anmelders mening, er det dog netop de bidrag, der fokuserer på forholdet mellem mentale og konkrete topografier, som fungerer bedst. Dette gælder især for Mette Birkedal Bruuns artikel om Cisterciensernes spirituelle topografi, og for Kurt Villads Jensens og Christian Troelsgårds om henholdsvis Jerusalem og Bethlehem som mål for korstog og pilgrimsfarter. De to sidstnævnte forfattere kan dog, uden at fornærme nogen, næppe siges at høre til den »yngre« generation af mediævalister. I en kort anmeldelse som denne er det ikke muligt at kommentere samtlige bidrag, men jeg vil dog fremhæve Britt Istofts artikel, der giver et interessant og temmelig foruroligende indblik i katharernes tankeverden. Dette er yderst velkomment, idet denne kættersekt om nogen har været genstand for lovlig megen romantisering på det sidste.

Den lækkert udstyrede og særdeles velredigerede antologi formår at give en mangeartet og alligevel sammenhængende fremstilling af et kompliceret tema, hvilket i høj grad er de to redaktørers fortjeneste. Inddelingen i fire hovedafsnit er, ligesom rækkefølgen af artiklerne, gennemtænkt. Bogen er tillige forsynet med et navneregister, hvilket desværre efterhånden er blevet en sjældenhed i publikationer af denne slags. Det er flot, at en sådan antologi kan udgives på dansk og oven i købet til en rimelig pris, kvaliteten af indbinding, illustrationsmateriale og tryk taget i betragtning.

Mia Münster-Swendsen

HENRIK LERDAM: Birk, lov og ret. Birkerettens historie i Danmark indtil 1600. København 2004, Museum Tusulanums Forlag. 180 s. Ill. 225 kr.

Birket er en af de ældste danske retsinstitutioner, hvis ikke den ældste, og med en usædvanlig lang historie. Birket er omtalt i de tidligste retlige kilder fra 1200-tallet og eksisterer til 1919, da det blev nedlagt i forbindelse med retsplejereformen. Det har da heller ikke været ignoreret i dansk retshistorisk forskning, men som oftest behandlet i forbindelse med generelle oversigter over den danske retshistorie eller i forbindelse med fx købstadslovgivning. Der har manglet

en gennemgang, der fokuserede specifikt på birkets historie og udvikling. En sådan gennemgang foreligger nu i denne bog, hvor Henrik Lerdam solidt og kyndigt præsenterer alt det, kilderne fortæller om birket frem til 1600, dels i selve teksten, der fylder 98 sider, dels i form af et udførligt katalog på 67 sider over alle de i perioden kendte birker. Lerdam har foretaget et stort arbejde med at finde alle de oplysninger frem og har derved afdækket et stort antal birker. Man skal nok have været igennem alt kildematerialet selv for at kunne fange eventuelle fejl. Det har anmelderen ikke, men jeg har i hvert fald ikke fundet fejl i det materiale, jeg selv kender godt. En enkelt formel anke kan rejses over de manglende overskrifter i den vigtige tabel over birkerne på s. 24, hvor man er nødt til at lede i brødteksten for at finde ud af, hvad tallene repræsenterer.

Det er en guldgrube for fremtidig forskning i dansk rets- og socialhistorie, ikke mindst fordi de mange oplysninger og den måde, de præsenteres på, rejser en række spørgsmål. Henrik Lerdam er en forsigtig historiker, der redeligt fremlægger sine fund, men (for) beskedent afstår fra at tolke dem, selvom han mange steder antyder temaer, det kunne være spændende at følge. Anmelderen vil derfor slå ned på nogle af disse antydninger og diskutere dem med henblik på at provokere Lerdam eller andre middelalderhistorikere til at forfølge disse spor. Følgende skal derfor ikke ses som en kritik af den foreliggende bog, men som et udtryk for, at bogen danner et solidt fundament for videre forskning.

Lerdam har opstøvet ikke mindre end 233 birker i perioden, og kilderne antyder, at der var op til 258 birker, hvilket betyder, at antallet af birker overstiger herredstingene, selvom de, som Lerdam gør opmærksom på, omfattede en langt mindre del af landsbefolkningen. Her begynder det jo at blive spændende. Selvom de middelalderlige kilder ikke kan give det nøjagtige forhold mellem antallet af folk, der brugte birketingene, og det antal, der brugte herredstingene, er det vigtigt at holde sig for øje, at konfliktløsning ved verdslige retter ikke kun foregik ved herredstingene. Dette bliver så meget mere interessant, som Lerdam påpeger (side 27), at en del mindre øer udgjorde deres eget birk, og at nogle birk tilsyneladende opstod, fordi vejen til herredstinget var lang og besværlig (s. 28). Hermed er han inde på de tanker om »det nære ting«, som også Jens Chr. V. Johansen har gjort sig for 1600-tallets vedkommende (citeres i bibliografien). Hermed menes, at jo tættere et ting lå på det sted, en konflikt opstod, jo større var chancerne for, at konflikten ville blive løst ved et ting, enten herredsting eller birketing. Når landets indbyggere insisterede på at have et nært ting, underbyggede det tilliden til retssystemet og dets lovgivning som den bedste form for konfliktløsning. Lerdam kunne i denne forbindelse have gjort mere ud af det vigtige tingsvidne af 21. august 1500 fra Ål birk i Nordjylland, der fortæller, hvorledes den menige almue har gengivet deres birks regler for forfølgelse af vold ved birketinget. Det er abbeden fra Esrom, der har bedt tingfolkene om at berette om deres regler og procedurer, og tingsvidnet viser, hvor vel indarbejdet den lokale rets regler var for almuen. Man kan jo så spørge sig selv, om det var specielt for Ål birk, siden Abbeden i Esrom sender en mand til Nordjylland for at få besked. Lerdam omtaler tingsvidnet (s. 82) men i forbindelse med en diskussion af, hvorvidt der var særregler for birket eller om landslovens regler blev fulgt. Generelt blev landslovenes regler fulgt, men visse forbrydelser blev dømt efter hårdere regler end på herredstingene, hvilket bekræfter ældre forsknings hypotese om, at birket blev opfattet som et særligt fredsområde (s. 85).

Birk har især været forbundet med et privat birk, dvs. at en godsejer, enten

gejstlig eller verdslig, havde domsmyndighed over sine tjenestefolk og fæstebønder. Men Lerdam kan påvise, at for perioden før 1600 gælder, at det er de kongelige birker, der udgør den dominerende del af birkerne, over dobbelt så mange som de gejstlige og adelige birker, og ved Reformationen blev de fleste gejstlige birker til kongelige birker. I løbet af 1500-tallet valgte kronen at samle krongodset i et område i et stort birk, hvorved en række »gigant birker« (s. 38) opstod, hvilket ifølge Lerdam viser, at kronen vælger »at basere lokaladministrationen på en styrkelse af udvalgte birker frem for at øge herredstingenes og til dels også lensmændenes myndighed.« (s. 39). Lerdam ser det som en rationalisering af lokaladministrationen, da denne udvikling af de store kronbirker sker samtidig med nedlæggelse af små kronbirker, og han konkluderer, at birkeinstitutionen i senmiddelalder og reformationstid nok var en gammel, men stadig livskraftig institution, som kongen kunne udnytte. Det har vigtige implikationer for udforskningen af kongemagtens position vis-a-vis det stærke adelsvælde, som de danske konger var oppe imod indtil 1660. Disse gigantbirker kunne strække sig over flere herreder, hvilket medførte, at nogle bønder fik lang vej til tinge, hvad de omgående protesterede over. Der er da også en række eksempler på flytninger af tingsted, hvilket igen underbygger tesen om det nære ting.

I afsnittet om de gejstlige retter fylder beretningen om Slesvig stift meget, nok fordi der både er kilder og forskning, og det er ved at drukne den vigtige pointe, at de gejstlige birker generelt er ret sene, og at de ved Reformationen bliver inkorporeret i krongodset, bortset fra Sønderjylland, hvor særlige forhold gør sig gældende. Dette afsnit kunne godt have været udvidet med nogle dyberegående betragtninger om de gejstlige retter og om påstanden om, at disse var mere effektive (s. 51).

I afsnittet om de adelige birker har Lerdam en diskussion af den væsentlige forskel mellem dansk og tysk ret med hensyn til lensmandens jurisdiktion. Mens en lensmand i Holsten ifølge tysk ret fik fuld jurisdiktion i lenet, dvs. kunne deltage i retshandlingerne på tinget, fik de danske lensmænd i kongeriget ikke jurisdiktion over deres len. Her var lensmandens rolle den at oppebære de bøder, der ifølge tingets domme tilkom kongen, ikke at blande sig i retternes arbejde (s. 62). I Slesvig var forholdene mere komplicerede, og Lerdam gør omhyggeligt rede derfor og kan konkludere, at udviklingen i Slesvig i middelalderen svarer til resten af landet, dvs. at en adelig kunne få birkeret på sine godser, men i middelalderen som et personligt privilegium – ikke som et standsprivilegium. Dette ændres i 1524, hvor Frederik 1. giver adelen i Slesvig ret til at oprette et birk på deres godser (s. 72). Man noterer sig, at der i 1500-tallet findes adskillige kvinder blandt de nye birkepatroner. Endelig er det igen vigtigt at holde sig for øje, at trods adelens privilegier i Slesvig efter 1524, og det stigende antal adelige birker efter reformationen, er det stadigvæk kronbirkerne, der dominerer i den behandlede periode.

I det sidste afsnit om lovgivning og praksis rejser Lerdam spørgsmålet om, hvorfor det nære birketing var så vigtigt. Var det magelighed eller retssikkerhed, eller gjorde den strengere strafferamme birket til et fredeligere sted? Desværre besvarer Lerdam ikke disse spørgsmål. Det ville ellers have været spændende at få hans bud derpå. Magelighed kan forklare noget, men højst for dem, der skulle være tingmænd. For dem, der havde en konflikt at løse, må en følelse af retssikkerhed og en vished om rimelig hurtig afgørelse have været mere afgørende. At birket skulle være et mere fredeligt sted på grund af strengere straffe, tror jeg ikke på. Det skulle i så fald være en undtagelse fra de resultater, som retsso-

ciologisk forskning er kommet frem til, nemlig at højere straf ikke afskrækker forbrydere.

Som det gerne skulle være fremgået, er dette en lille, men vigtig bog, som herved anbefales som et godt grundlag for både forskere og specialeskrivere til at arbejde med middelalderens og reformationstidens sociale, politiske og retlige historie.

Grethe Jacobsen

ERLAND SELLBERG (red.): Den skapande staden: Idéhistoriska miljöer. Stockholm 2003, Carlsson. 475 s., ill.

Nutidens forskningspolitiske slagord om opprioritering af forskersamfund og netværk burde kunne hente legitimitet i *Den skapande staden*. Udgangspunktet for bogen er nemlig, at idéhistorien hverken er produkt af enkeltstående geners store tanker, en overordnet *Zeitgeist* eller samfundenes økonomisk-politiske strukturer. Derimod er netværk, grupperet omkring en eller flere ledere som genererer livlige diskussioner om fælles problemstillinger, en afgørende forudsætning for kreative og kvalitativt stærke intellektuelle miljøer.

Netværk opstår ikke ud af det blå. I denne henseende er det bogens formål at undersøge storbyen, ikke blot som en tilfældig ramme, men som en vital og konkret arena for idéernes udvikling. Antikkens Athen, renæssancens Firenze og oplysningstidens Paris er de klassiske eksempler på storbyer, hvor der blev sat idéhistoriske milepæle. *Den skapande stadens* sigte er således en *grounding* af idéhistorien, der knyttes an til de miljøer, ideerne er blevet til i. Men spørgsmålet er i videre forstand, hvorfor nogle bymiljøer snarere end andre har kunnet opvise en overflod af betydende intellektuelle inden for et givent tidsrum. Det har ni svenske idéhistorikere under redaktion af Erland Sellberg givet deres bud på.

At udveksling af idéer er grundlaget for tankens fremdrift – eller ligefrem fremskridt – er jo en god gammel oplysningstanke, som vi nødtigt vil slippe, da den er et fundament for vores parlamentariske demokrati. Det er samtidig en tanke, der er blevet udfordret mange gange siden 1700-tallet. Uomtvisteligt er det, at storbyer har dannet ramme for væsentlige idéers opkomst. Om man så opfatter byen som fremskridtets centrum eller degenerationens og amoralens arnested, er ikke afgørende. Heller ikke om man ser byen som grundlaget for det borgerlige samfund og statens fremvækst, dvs. som udgangspunkt for modernitetens homogeniserende processer, eller omvendt som center for modernismens opsplittende og decentrerede kultur. Begrebet netværk forudsætter ikke fremskridt eller en kollektiv ånd, men beskriver en mekanisme, der kan både samle og bryde idéer. At undersøge intellektuelle netværks konkrete og, må man formode, forskelligartede udformning i storbyer fra renæssancen til nutiden er et både relevant og udfordrende anliggende, der med sit kontekstualiserende sigte også bør interessere faghistorikere.

Idéen er ikke ny, men har som oftest været undersøgt inden for en enkelt bys rammer. Det mest klassiske studie på feltet er vel nok Carl Schorskes *Fin-de-Siècle Vienna* (1980), hvor forfatteren undersøger den markante intellektuelle kreativitet i Wien inden for litteratur, maleri, psykologi og musik i årene op til Første Verdenskrig i relation til byens politiske, demografiske og arkitektoniske opbrud. Schorskes intention var at finde »the shared concerns, the shared ways of confronting experience, that bind men together as culture-makers in a common social and temporal space« (s. xxii). Med denne definition nærmer vi os